

CONTRAST I CONVERGÈNCIA ENTRE CATALANOPARLANTS I CASTELLANOPARLANTS A L'ORIOLA DEL SIS-CENTS

Brauli Montoya Abat (Universitat d'Alacant)

1. Introducció

La ciutat d'Oriola, a l'extrem sud del Regne de València, pateix en el transcurs del segle XVII una transformació lingüística que la fa passar de catalanoparlant a castellanoparlant. Fins a les primeries d'aquesta centúria, els cronistes (Despuig 1557; Viciano 1564) i els mateixos oriolans (Consell de la Ciutat, 1586; Capítol de la Catedral, 1592; Ocaña 1613; Provisió a l'escrivà, 1624) reconeixen la llengua catalana com a pròpia. Vegem primer el testimoniatge dels cronistes:

«la llengua cathalana se restà y estengué per tot lo regne, com per a vuy se parla des de Oriola fins a Trayguera.» (Despuig, *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa*, 1557: p. 62).

«En Orihuela e su tierra siempre se ha guardado la lengua Catalana (Viciano, *Libro Tercero de la Crónica de la ínclita y coronada ciudad de Valencia y de su reino*,» 1564: p. 439).

I, tot seguit, vegem el testimoniatge dels mateixos oriolans, que té més valor perquè prové de la mateixa comunitat local, que s'assigna la propietat de la llengua:

«los granadins (...) ha molts anys que habiten en la dita ciutat ab ses mullers y fills entremesclats ab los cristians vells y (...) parlen en nostra llengua.» (Consell de la Ciutat. *Llibre contestador*, 86, 1586: f. 289r)

«Que havien regonegut los dits manuals y que·ls pareixia que·s rebesen y acceptasen los que ha fet lo senyor Arquebisbe per estar molt complits y en llengua valenciana.» (Capítol de la Catedral. 1592. *Dietari de Resolucions*, 1569-1608; *apud* Jesús Millan: 1984: s.p.).

«*almoxarif* és vocable Aràbich y significa en nostron parlar y és lo mateix que colector de drets y rentes reals.» (Ocaña, *Llibre de capítols ab los quals se arrenden y col·lecten los drets reals que té sa Majestat en la Governació y Batlia general de Oriola y Alacant*, 1613: f. 6r)

«No dar lloch a que un particular (...) no esser de la present República puix parla ab llengua estrangera en la dita suplica contra la reverència que devia a Vostra Senyoria.» (*Provisió que se li dóna orde al escrivà faça cartell per lo examen de repetidor*, 1624: f. 73r)

Després no tornem a trobar-nos amb cap menció expressa de la identitat lingüística de la ciutat fins a la fi del segle XVIII, quan el botànic Cavanilles (1795-1797) afirma que l'Horta d'Oriola no parla català.

«el valenciano; idioma general en todas las poblaciones de este libro, si exceptuamos la huerta de Orihuela, y las citadas villas de Elda, Aspe y Monforte.» (Cavanilles, *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*, 1795-1797, Llibre IV, p. 334)

Hem de demanar-nos si aquest buit cronològic entre 1625 i 1794 és resultat d'una manca d'una identitat lingüística definida que, justament a causa d'aquesta indefinició, evita de manifestar-se. En qualsevol cas, és un pas entre la identitat catalana primitiva i la nova identitat castellana. Per a omplir aquesta llarga etapa de trànsit (més de segle i mig), haurem de recórrer a informació indirecta, com és la que ens arriba de l'estudi de la demografia i la documentació històriques. Així, la recerca documental en els arxius històrics oriolans ens ha permès anar perfilant una datació de la substitució lingüística que coneix el seu punt d'inflexió a les dècades centrals del segle XVII, moment en el qual la situació de bilingüisme que es viu durant tota la centúria fa un tomb a favor del castellà. És a dir, els parlants de llengua catalana esdevenen minoritaris enmig d'una majoria castellanoparlant que anirà creixent cada volta més i que al final de segle serà aclaparadora.

El primer nucli castellanoparlant degué crear-se a finals del segle XVI, quan es registra una aportació immigratòria procedent de la Corona de Castella que s'incrementa amb l'expulsió morisca i el repoblament i redistribució consegüent de la població al si dels estrats populars (Millan 1976: 30; 2008: 99-101). Paral·lelament, la classe alta oriolana enceta el seu procés intern de castellanització, probablement com a expansió de la interrupció de la transmissió familiar del català operada al si de l'aristocràcia del cap i casal del Regne des de mitjan segle XVI (Ferrando & Nicolás 2005: 197-200). En són símptomes de tot plegat el canvi del predomini del català al castellà a partir del segon terç del segle XVII, d'una banda en la correspondència entre els representants de l'oligarquia ciutadana i els càrrecs municipals, i, d'una altra banda, en els bans i crides que s'adrecen a les classes populars (Millan 2008: 99-101; Abad 1994: 322-323).

Però encara hi ha una altra font arxivística que ens ajuda a omplir el buit cronològic en qüestió. Són les citacions literals de paraules pronunciades en públic en els processos judicials del segle XVII. Segons una quantificació basada en els processos que hem pogut analitzar fins ara (Montoya 1986; 2003), durant el primer terç del segle (1603-1615) hi ha un clar predomini del català, amb un 81'2% d'intervencions dialogades en aquesta llengua; això sí, amb una presència del castellà des de ben enjorn

(1603). Durant el segon terç (amb tres processos només, de 1650, 1651 i 1653), el català s'equipara amb el castellà amb un 50% d'intervencions en cada llengua. I en el terç final del segle (1676-1696), el català baixa a un 41'6% d'intervencions (per ara, la darrera citació en català la tenim datada el 1684). Probablement, l'aproximació a la llengua oral que suposen les cites literals que s'hi contenen i la participació en els processos d'un espectre social divers ens permeten filar més prim en la datació de la castellanització de la societat oriolana. Hi ajuda especialment la incorporació de la classe mitjana (petits propietaris, menestrals, etc), que devia estar integrada majoritàriament per parlants amb un major grau d'autoctonia que els dels estrats inferiors i que no haurien patit la interrupció de la transmissió intergeneracional del català, com els dels estrats superiors.

Per això, a banda de tenir en compte també aquest grup social intermedi, que degué ser el més resistent a la castellanització, caldrà aprofundir en l'estudi d'aquesta font documental, que ens servirà per a «retratar» millor la tipologia de parlants de l'etapa objecte d'estudi. Això no obstant, no podem oblidar que els parlants com a tals no són el nostre centre d'interès sinó les comunitats que representen. En aquest sentit, hem de donar la raó a William Labov quan lleva el protagonisme a l'individu enfront de la comunitat de parla:

«the individual doesn't exist as a unit in the framework that we are approaching. We study individuals because they give us the data to describe the community, but the individual is not really a linguistic unit. (...). There are no individuals from a linguistic point of view.» (Gordon 2006: 341).

Aplicant-ho a la situació històrica que examinem, els catalanoparlants de l'Oriola del Sis-cents, en tant que individus, representaven una comunitat lingüística que es contreia davant d'una altra que s'expandia, que venia representada pels parlants de llengua castellana. O més ben dit: els catalanoparlants eren els individus de llengua primera catalana, que s'identificaven amb una comunitat lingüística que tenia a Oriola el seu extrem meridional (en procés de recessió), i els castellanoparlants eren els individus de llengua primera castellana, que es consideraven pertanyents a una altra comunitat lingüística que penetrava des de Múrcia cap a llevant (en un procés expansiu). La possessió d'una llengua primera, que atorgava una identitat lingüística, no impedia el coneixement d'una segona llengua, que facilitava la convivència en una comunitat de parla bilingüe com la d'Oriola. Així, els parlants oriolans podien ser de llengua primera catalana (o «catalanoparlants») o de llengua primera castellana (o «castellanoparlants»).

Uns i altres podien estar capacitats per a usar (més o menys bé) com a segona llengua la de l'altre grup, però, sobretot, els catalanoparlants eren els més aptes per a expressar-se en la llengua primera dels castellanoparlants; no solament per la situació veïna a la frontera lingüística sinó perquè el castellà s'imposava, a nivell social, a tot el País Valencià, tal com ens descobria de Viciàna (1574: 68, 83)

«Y porque veo que la lengua castellana se nos entra por las puertas d'este Reino y todos los valencianos la entienden y muchos la hablan, olvidados de su propia lengua (...). Otrosí, tiene la lengua valenciana ella sola esta gracia: que si un valenciano comunica con alguna lengua estraña, dentro breves días la habla como si fuesse natural, y criado en ella. Y si acaso algun estraño viene a vivir y morar en Valencia, por mucho que more y se trabage hablar la lengua valenciana, en su vida no la hablará perfectamente, porque a cada paso tropieça en su materna lengua (...). Y el estraño no puede hablar perfecto la Valenciana.»

2. Els parlants

Intentarem aproximar-nos als dos tipus de parlants de la comunitat de parla oriolana. Ho farem primer des d'una perspectiva exterior i després ho veurem des de dins de la mateixa comunitat.

2.1. Des de fora de la comunitat de parla d'Oriola

Els parlants oriolans són «retratats» per primera volta amb l'excusa d'un veredicte d'un certamen literari, celebrat a València el 1622 (Ferrando 1983: 972-973):

«Lo Licenciado Oriola,	Oriola, ab ser discret,
que may sol venir a soles,	als que en Oriola escrihuen
entrà en aquesta casola	me pareix que ha contrafet,
portant unes beceroles	que en aquella terra dihuen
com les dels chiquets de la escola.	el <i>home</i> , el <i>bou</i> y el <i>perret</i> .
Dècimes porta, y en elles	Ab tot, me aniré inclinant
diu “vertuts” per dir “virtuts”:	a deixar-lo molt content,
però que ·m canse en dir de elles,	perquè veig que va doblant,
si de estes no porta almuts	però, encara que és parent,
y de altres a barcelles.	li trobe un fals consonant.»

L'autor d'aquests versos era Marc Antoni Ortí (1593-1661), secretari de la Sala de la ciutat de València, que plasmava d'aquesta manera el seu parer sobre un dels concursants, el gandià Josep Oriola. A banda d'altres comentaris, com el que posa sobre l'ús de *vertuts* en compte de *virtuts*, ens interessa fixar-nos ara en el joc de paraules que estableix a partir de la coincidència entre el cognom de l'autor i el nom de la ciutat que és objecte del nostre estudi, *Oriola*. Diu Ortí que el poeta, a pesar d'anomenar-se Oriola, no escriu com ho fan els oriolans, ja que aquests solen usar un vocabulari patrimonial interferit pel castellà, cosa que exemplifica amb la forma derivada en diminutiu *perret*. No sabem si l'exemple seria real, perquè no ens ha aparegut mai en la documentació històrica recollida a Oriola (ni *perro* ni *perret*), o una exageració d'Ortí per a posar en evidència una alta castellanització lèxica a la ciutat meridional valenciana. És possible que fos aquest últim el cas i que Ortí l'hagués detectat a través de la correspondència rebuda des d'Oriola, però que no recordàs exemples concrets en el moment de redactar el seu veredicte i tiràs pel dret amb un de ben exagerat.

Certament, a la resta de valencians devien sonar-los estranys alguns dels castellanismes lèxics reals dels oriolans, com ara *llevar*, en el sentit castellà de 'transportar d'ací cap allà' (respecte a l'interlocutor), o *sacar* en compte de *traure*. Eren exemples que podien fins i tot arribar a causar algun malentès, especialment en el primer cas, atès que el sentit propi de *llevar* en català és un altre de ben diferent del que posseeix el *llevar* «oriolà»; el cas és que aquest *llevar* ens apareix des de ben antic (segle XV) en la documentació escrita produïda a Oriola:

«Majorment ara que deu ésser feta la festa de Corpus Crist en la dita vila. En la qual se fa solemne profesó. E *lleven* lo Corpus en aquella ab lo pali e penó, los qual *lleven* los oficials e los pus honrrats hòmens d'aquesta vila. De la qual cosa escrivim als misatgers que façen molt de aver revocatòria. Per què avén acordat de escriure a vós sobre lo dit cas. Per ço qui sots gran amich del bisbe pregan-vos molt afectuosament que façats ab ell que revoque la dita provisió. Et que les ores e lo divinal ofici se facen no contrastant los dits descombrats sien en la vila. Los quals són tals e tans com vós sabets ho al tot menys que lo dia de Corpus Crist se faça la dita festa axí com deu e que sien al *llevar* del pali e del penó los dits descombrats o almenys que vagen en la dita profesó per que pus honrradament sia la dita festa.» («Carta del Consell d'Oriola al governador...» 1417)

El *Diccionari Català-Valencià-Balear* cita exemples entre els segles XIII i XV d'usos del verb *llevar* amb el sentit «oriolà». Les obres que contenen aquestes mostres poden considerar-se pancatalanes (per exemple, les cròniques de Jaume I i de Ramon Muntaner), és a dir, que era un ús no restringit territorialment per bé que, segurament

residual, que no va triomfar enlloc excepte a la Governació d'Oriola. Podríem especular sobre el motiu de tal èxit a partir de la situació demolingüística inicial d'aquest territori. Així, el *llevar* de què parlem podria haver-se estès al territori oriolà afavorit per una barreja inicial de poblacions castellana i catalana amb una ulterior assimilació dels primers a la llengua dels segons. Històricament, la primera comunitat cristiana que s'hi assenta és castellanoparlant (1244) perquè aquesta zona era part del Regne de Múrcia, pertanyent a la Corona de Castella. Posteriorment, es produeix una «reconquesta» cristiana a càrrec de Jaume I (1266), qui actua en auxili dels cristians castellans, que es veuen amenaçats pels musulmans revoltats, i, com a conseqüència, s'estableix un segon poblament cristià, ara més consistent, amb catalans. Com que aquests en són més, acaben assimilant lingüísticament els castellans. Ara bé, segurament amb contrapartides, com podia ser la conformació d'un parlar català més interferit pel castellà, que quedava com un substrat. El *llevar* català en el sentit de 'transportar d'ací cap allà', per bé que residual, en coincidir amb l'ús general del castellà, s'hauria revifat en la nova parla catalana que s'hi anava conformant. Amb la nova delimitació de la frontera entre les corones de Castella i Aragó (1304/1305) i el pas de la zona oriolana al Regne de València, és possible que aquest ús de *llevar* entràs en col·lisió amb la parella de *portar/dur*, d'acord amb la norma general del català, però la Governació d'Oriola mantindria fins a 1565 un lligam eclesiàstic (realment, polític) amb el Regne de Múrcia, atès que fins aqueixa data dependrà del bisbat de Cartagena. Aquesta dependència i el fet que a finals del mateix segle comença la immigració murciana sobre Oriola (Millan 1976: 30) farà que l'afaiçonament castellà del català oriolà es mantinga fins la seua extinció a principis del segle XVIII (Montoya 1986: 218).

Vist aquest context, no ens sorprèn la fama de parlar acastellanat que devia tenir la varietat oriolana per la resta del País Valencià, que és realment allò que testimonia Ortí. Aquesta fama seguirien escampant-la involuntàriament els oriolans quan eixien fora de la seua ciutat. A finals del segle XVI tenim el cas de l'home que exercia com a «ambaixador» d'Oriola al cap i casal del Regne, Jaume Togores, el qual, en una de les cartes que escriu al Consell d'Oriola per a informar-lo d'una visita reial a València, usa el verb *llevar* en el sentit «oriolà»:

«Y allí li pense anar a besar la mà am molt favor que *llevaré* de así» («Carta de Jaume Togores al Consell de la ciutat d'Oriola, 6 d'abril de 1599»)

Però no tota la fama dels oriolans a la capital del Regne era negativa. El mateix Marc Antoni Ortí, en un llibre seu dedicat al *Segundo centenario de los años de la canonización del valenciano apóstol San Vicente Ferrer* (1656), comenta el contingut lingüístic del sermó que va fer a València el bisbe d'Oriola –i oriolà de naixement–, Joan Baptiste Garcia d'Artés (1578-1644). Era el Sermó de la Conquesta corresponent a l'any 1638, un dels pocs del cicle anual que es feien en català, i el nostre bisbe va decidir –per alguna raó que desconexem– exposar a l'auditori quin era el vocalisme del valencià. Garcia d'Artés va explicar, sempre a través de la veu d'Ortí, que la nostra llengua tenia set vocals, atès que, a més de les cinc del llatí i el castellà, oposava *o* i *e magnum* a *o* i *e breves*. Els exemples que fa servir per a les vocals *magnum* (el substantiu *rosa* i el numeral *deu*) ens permeten descobrir que es referia a les vocals obertes, i els exemples per a les vocals *breves* (l'adjectiu *rossa* i el nom *Déu*) ens mostra que al·ludia a les tancades (Climent 2003: 96). Ortí no es pregunta per què Garcia d'Artés va tocar aquella temàtica en un parlament de caire religiós. Potser era normal parlar d'altres temes, aliens a la religió, en els llarguíssims sermons barrocs. Nosaltres sí que ens ho podríem preguntar. Imaginem que en aquella ocasió solemne, el públic il·lustre no devia faltar, i entre aquesta mena de públic serien abundants els representants de la noblesa valenciana, classe social amb una castellanització prou avançada en els anys 30 del segle XVII. Quan aquests aristòcrates farien intents de parlar en català –no oblidem que encara era llengua institucional del Regne– se'ls notaria que no la tenien com a llengua primera, especialment en la pronunciació. Les coneixences habituals de Garcia d'Artés al cap i casal devien ser d'aquesta condició noble i el nostre bisbe oriolà –amb una pronúncia impecable– degué pensar que aprofitaria per fer-los una lliçó. Suposem que podria haver eixamplat la casuística al consonantisme i haver incidit en els ensordiments del parlar apitxat que, a més, afectaven tota la població de la capital, però hi degué renunciar per a no caure en la pedanteria. En poques paraules, Ortí critica el lèxic dels oriolans però no la pronúncia. Devem deduir que considerava el parlar oriolà un model fonètic adequat per bé que no lèxic. Això mateix podria afirmar-se hui de l'alacantí, parlar hereu d'aquell oriolà siscentista (Colomina 1985).

2.2. Des de dins de la comunitat de parla d'Oriola

Ara bé, on es manifestaven més plenament els parlants oriolans era al si de la seua mateixa comunitat de parla. Comencem veient-ho a través d'un altre tret lingüístic que ha arribat fins hui com a propi del subdialecte alacantí.

Com és ben conegut, el pronom *hi*, quan és adjunt del verb *haver-hi*, ha afeblit la seua presència en alacantí, com a resultat d'un procés històric d'elisió en la majoria de formes verbals i d'inversió en la de present, on es produeix una còpia de la forma castellana *hay*, en règim de variació amb la forma genuïna *hi ha* (Montoya 1986: 242-245). Els inicis d'aquest variacionisme els trobem molt ben representats en el *Privilegi dels deu anys de la ciutat d'Oriola* (1612), un document que conté una sèrie de declaracions de representants de l'oligarquia local amb l'objectiu de cantar les bondats del clima i la terra oriolanes a fi d'atraure població a la comarca, demogràficament malmesa després de l'expulsió dels moriscos (1609). La majoria dels testimonis al·leguen entre els seus arguments un refrany tradicional, ja recollit en el segle XV, que deia aleshores «Ploga o no ploga, blat ha en Oriola». Amb l'evolució de la llengua, les declaracions mostren que el *blat* del segle XV havia esdevingut *forment* en el XVII, la conjunció *o* s'havia mantingut igual o s'havia transformat en *que*, i el verb impersonal *ha* s'havia convertit, variablement, en *hi ha* o en *ha-hi*. Dels cinc testimonis que esmenten el refrany, quatre el diuen amb la forma *hi ha*, normativa ara i llavors («ploga que no ploga, forment y *ha* en Oriola», «ploga o no ploga, forment i *ha* en Oriola», etc), mentre que un emprà la forma *ha-hi*, d'acord amb el model castellà de *hay* («ploga que no ploga, forment *a-y* en Oriola»).

Entre els factors que podrien haver influït en la diferenciació lingüística, hi ha el de la categoria social que ostentava cadascú (la més elevada era la de Pero Maça, el que usava la forma inversa *a-y*), el de l'edat (eren lleugerament majors els que feien servir la forma normativa), però allò que més influiria en aquesta diferència seria l'origen lingüístic que mostrava l'antroponímia dels testimonis. Entre els que deien *hi ha* hi havia un nom de pila indubtablement català (*Pere*) i els altres podien ser comuns amb el castellà (*Joseph* i *Baltazar*), i pel que fa als cognoms (*Orumbella*, *Solanes*, *Vilafranca* i *Viudes*), ja eren exclusivament catalans. Mentrestant, Pero Maça usava el nom de pila en castellà i era descendent d'una família de procedència aragonesa. A més a més, en la mateixa declaració d'aquest testimoni detectem altres característiques que són prova d'una llengua castellanitzada en relació a la dels altres que declaren. (Montoya 2003: 34).

Un altre document d'interès que recull la variació lingüística entre parlants oriolans és la *Ferma de dret (...) en rahó de poder embarcar y desembarcar des de la Torre del Pinatar fins lo Lloch Nou* (1643). Es tracta d'una acta pública que tenia a objecte legalitzar l'embarcament i desembarcament a la costa marítima de la ciutat d'Oriola. La regla variable ara és la mateixa que acabem de veure més amunt: el verb *llevar* amb el significat de 'transportar d'ací cap allà', oposat als significats normatius en català de *portar/dur* i *emportar-se/endur-se*. Els testimonis citats a declarar són quatre oriolans «naturals», tres residents a Oriola però originaris d'altres poblacions (dos d'Alacant i un altre de qui es diu «des de que està en la present ciutat» sense aclarir d'on ve) i un murcià «atrobat» a Oriola. Descartat aquest darrer perquè segurament se li traduiria la declaració, que apareix transcrita en català, els altres vuit ens il·lustren sobre el que ja havíem avançat d'aquest tret lingüístic del parlar oriolà. Els quatre oriolans nadius, entre els 50 i els 65 anys i de professions manuals, diuen sempre *llevar* («molta sosa y barella per a *llevar* a la ciutat de Alacant», «la *lleven* a embarcar a les dites terres», etc), mentre que els forasters residents fan servir en dos casos *portar* i *emportar* («fruits (...) a *portat* a desembarcar a la Torre Vella», «se'ls *enporten* a la dita ciutat de Alacant») i en el tercer *llevar*, com si fos oriolà: «barrella (...) *llevar*-la en barques a la dita ciutat». L'explicació d'aquest últim cas podríem trobar-la en el fet que es tracta d'un alacantí resident a la costa oriolana «per més temps de vint anys», segons declara ell mateix, i dedicat a la tasca d'atallador ('vigilant a les torres costaneres'), cosa que l'hauria portat a una assimilació al parlar local, mentre que l'altre alacantí, que usa *emportar*, és «generós» ('fill de cavaller') i no diu des de quan viu a Oriola, dos fets que ens podrien fer pensar en una escassa integració en la vida del poble oriolà.

Finalment, quan avancem a la segona part del segle XVII, descobrim –en paral·lel al que ocorre a la resta del País Valencià (Ferrando 2012: 121) però sempre en un grau superior a Oriola– una enorme allau castellanitzadora que afecta tots els components de la gramàtica. El lèxic és el més visible, com hem tingut ocasió de comprovar (*perret*, *llevar*, *sacar*, etc). Afegim-ne un exemple més: en un procés de 1650 a causa d'un frau comès per un *pastisser*, dos testimonis usen aquest terme per a referir-se a la professió de l'infractor mentre que altres dos empren el castellanisme adaptat *pasteler*. En aquesta ocasió no detectem els factors socials que poden haver influït en la diferència; fins i tot, el mateix notari de la causa, Joan Portillo, que és també testimoni, escriu *pasteler* a

l'encapçalament de l'acta i *pastisser* en la seua mateixa declaració. Fa l'efecte, doncs, que hom no percep la diferència d'origens de cada terme.

La morfologia també és un component que reflecteix la situació del català a la ciutat d'Oriola en aquesta època. Les combinacions pronominals es calquen de les castelles. En un procés de 1676 contra un tal Joan Miralles observem que la combinació clàssica *lo hi* (actual valenciana *li'l*) es transforma en *se'l* («lo qual rosí (...) lo llevà (...) son criat (...) a casa la viuda (...) per a que *se l'*entregara»), i el conjunt *li ho* passa també a *se'l* («tot lo qual dix saber ell (...) per haver-*se'l* ohit dir al dit Joan Miralles»). D'una banda, el pronom datiu del català, *li*, passa a *se* d'acord amb el canvi *le > se* del castellà, i d'una altra banda, s'unifiquen dos pronoms diferents del català que fan funció de complement directe: *el*, que és masculí (primera frase), i *ho*, que és neutre (segona frase), també segons el model castellà, que usa *lo* tant per al masculí com per al neutre. El resultat és un mateix conjunt de pronoms (*se+el = se'l*) que calquen l'estructura castellana (*se+lo = se lo*).

Pel que fa al component fonètic, és el més difícil de copsar perquè depenem de l'ortografia, i aquesta depèn dels patrons que segueixen els escriptors. Així, les freqüents confusions entre *b* i *v* o la substitució de *j* i *g* per *ch* que observem en aquesta etapa final del XVII no sabem si atribuir-les a la moda ortogràfica difosa des de València a causa de l'escampament d'alguns dels trets apitxats o al sorgiment de canvis fonètics similars als de València a l'Oriola del Sis-cents. En diferents causes processals trobem un aparent betacisme en la pronúncia local (*llabar, bolear, bista, behí, bolguera*, etc), i un també aparent ensordiment de la consonant palatal africada (*pucha, vacha, formache, migchorn*, etc). Com a molt, caldria atribuir aquests trets als castellanoparlants usuaris del català com a segona llengua.

3. Conclusions

En el present treball ens hem plantejat observar algunes dicotomies en relació a la comunitat de parla de l'Oriola del Sis-cents. D'una banda, hem vist dos grups de parlants en funció de la seua llengua primera (catalanoparlants i castellanoparlants). D'una altra banda, els hem vist des de fora de la comunitat de parla, des d'on han estat identificats d'una manera ambivalent: com a parlants valencians amb un lèxic molt interferit pel castellà però, alhora, amb una fonètica impecable, i des de dins d'Oriola, on la variabilitat lingüística devia ser la norma, com a fruit d'un procés d'expansió del castellà en detriment del català.

4. Referències bibliogràfiques

- ABAD, MERCEDES (1994): *El cambio de lengua en Orihuela. Estudio sociolingüístico-histórico del siglo XVII*. Murcia, Universidad de Murcia/Caja Rural Central de Orihuela
- CAVANILLES, ANTONIO JOSEF (1797): *Observaciones sobre la historia natural, geografía, agricultura, población y frutos del Reyno de Valencia*. Madrid [Edició facsímil: *Les observacions de Cavanilles dos-cents anys després*. València, Bancaixa, 1997.
- CLIMENT, JOSEP DANIEL (2003): *L'interès per la llengua dels valencians (segles XV-XIX)*. València, Consell Valencià de Cultura.
- COLOMINA, JORDI (1985): *L'alacantí. Un estudi sobre la variació lingüística*. Alacant, Institut d'Estudis Gil-Albert.
- DE OCAÑA, LUIS DE (1613): *Llibre de capítols ab los quals se arrenden y col·lecten los drets reals que té sa Majestat en la Governació y Batlia general de Oriola y Alacant, ab les declaracions de com se executen y practiquen*. Oriola, Augustí Martínez [Facsímil amb una introducció de David Bernabé Gil, València, Universitat d'Alacant, 1999].
- DESPUIG, CRISTÒFOR (1557): *Los col·loquis de la insigne ciutat de Tortosa*. Barcelona, Universitat de Barcelona / Curial [Edició d'Eulàlia Duran, 1981].
- DE VICIANA, MARTÍ (1564): *Libro Tercero de la Crónica de la ínclita y coronada ciudad de Valencia y de su reino*. València, Universitat de València, 2002.
- DE VICIANA, MARTÍ (1574): *Libro de alabanças de las lenguas hebrea, griega, latina, castellana y valenciana*. [Edició facsímil. Estudi preliminar de Germà Colón. Edició i transcripció de Joan Verdegal; Ajuntament de Borriana, 2002]
- Diccionari Català-Valencià-Balear*. Palma de Mallorca, Moll, 1976.
- FERRANDO, ANTONI (1983): *Els Certàmens Poètics Valencians del Segle XIV al XIX*. València, Diputació de València.
- FERRANDO, ANTONI (2012): «Una revisió crítica del barroc valencià». *Caplletra*, 52, p. 113-152.
- FERRANDO, ANTONI; NICOLÁS, MIQUEL (2005): *Història de la llengua catalana*. Barcelona, Editorial UOC, 2011.
- GORDON, MATTHEW J. (2006): «Interview with William Labov». *Journal of English Linguistics*, 34 (4), p. 332-351.
- MILLAN, JESÚS (1976): «Aproximació a l'estudi del canvi de llengua a la comarca d'Oriola». *Serra d'Or*, gener, p. 29-31
- MILLAN, JESÚS (1984): *La lengua catalana en Orihuela, ss. XIII-XIX. Testimonios y comentarios*, Orihuela: Acció Cultural del País Valencià, 6.

- MILLAN, JESÚS (2008): «Els canvis en l'espai durant el triomf de l'agricultura a l'extrem sud valencià», *Actes de la II Jornada d'Onomàstica. Oriola 2007*. València, Acadèmia Valenciana de la Llengua, p. 95-105.
- MONTOYA, BRAULI (1986): *Variació i desplaçament de llengües a Elda i a Oriola durant l'edat moderna*. Alacant, Institut Gil-Albert.
- MONTOYA, BRAULI (2003): «L'oriolà: una varietat siscentista de la llengua catalana». *Actes del Dotzè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, volum III, p. 7-54.
- OJEDA, JOSÉ (2003-2004): «Oriola, cabeza de gobernación desà Sexona, en 1604». *Revista del Vinalopó*, 6-7, p. 39-64.

5. Referències documentals

- «Als molts il·lustres senyor Don Joan Quintana, cavaller portantveus del general governador en lo present Regne de València desà Sexona y del Consell de sa Magestat». Arxiu Històric d'Oriola. Fons Municipal. *Llibre Contestador* 86, 1586, folis 289r-289v.
- «Carta del Consell d'Oriola al governador d'Oriola en què es comunica l'acció del vicari de fer sonar la campana de l'entredit amb el fi d'impedir la celebració de la festa del *Corpus Christi*.» Arxiu Històric d'Oriola. Oriola, 3 de juny de 1417. [Deferència de Juan Antonio Barrio Barrio, Universitat d'Alacant]
- «Carta de Jaume Togores al Consell de la ciutat d'Oriola, 6 d'abril de 1599.» Arxiu Històric d'Oriola. Fons Municipal. *Llibre Contestador* 94, folis 552r-552v.
- «Ferma de dret posada per lo Síndich de la ciutat de Oriola (...) en rahó de poder embarcar y desembarcar des de la Torre del Pinatar fins lo Lloch Nou.» Arxiu Històric d'Oriola. Fons Municipal. *Llibre de Processos* 308 (1575-1685), 2-6 de maig de 1643, folis 350r-364r.
- «Informació ex officio rebuda per ses magnificències dels senyors Justícia i Jurats de la present ciutat de Oriola en rahó del frau commès per Joan Francès, pasteler, vehí de la present ciutat de Oriola.» Històric d'Oriola. Fons Municipal. *Llibre de Processos* 291 (1646-1662), 7 de desembre de 1650, folis 354r-356v.
- «Privilegi dels deu anys de la ciutat d'Oriola.» Arxiu Històric d'Oriola. *Llibre de Processos* 308 (1575-1685), 8 de maig de 1612, f. 143r-163r.
- «Procés contra Joan Miralles.» Arxiu Històric d'Oriola. *Llibre de Processos* 305 (1668-1677). 24-26 de juliol de 1676, folis 226r-229r.
- «Provisió que se li dóna orde al escrivà faça cartell per lo examen de repetidor.» Arxiu Històric d'Oriola. Fons Municipal. *Llibre Contestador* 111, 1624, folis 72r-73v.